

Наталія ЩЕРБІЙ

Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника

Рефлексивні декаузативи в польській та українській мовах

Категорія зворотності становить дискусійну проблему. Виокремлюють декілька тенденцій у її дослідженні залежно від семантичного („суб’єкт” і „об’єкт”) чи синтаксичного („підмет”, „додаток”) підходів. Зворотність – це семантико-синтаксична категорія, яка відображається через поєднання дієслів зі зворотним формантом і є характерною властивістю дієслова. Сама назва ‘зворотність’ умовна, оскільки в сучасних слов’янських мовах зворотний показник у більшості випадків не співвідноситься з буквальним значенням ‘звернення дії’, а термін ‘зворотність’ спирається на етимологічну вмотивованість і мовознавчу традицію.

Зворотні (рефлексивні) дієслова зі словотворчим постфіксом *-ся* (*голитися*, *колотися*, *веселитися*) у *Теоретичній морфології української мови* розглянуто поза категорією стану, її оцінюють як один із різновидів морфолого-словотвірних категорій дієслівних родів, що „ґрунтуються на семантичній опозиції цілісність / нецілісність дій, станів, процесів”¹. Л. Теньєр вважає, що значення зворотності не залежить від значення особи².

Зворотність характеризується як „дія, яка впливає на її виконавця”³, „суб’єкт сам виконує дію або сам піддається стану, вираженому в дієслові, і одночасно отримує наслідки цієї дії чи стану”⁴, „виконавець дії є одночасно й отримувачем наслідків цієї дії”⁵, у формальній граматиці йдеться про „тотожність підмета і додатка”⁶. Т. Лер-Сплавиньські, Р. Кубиньські стверджують існування

---

¹ І. Вихованець, К. Городенська, *Теоретична морфологія української мови: Академічна граMATика української мови*, Київ 2004, с. 235.

² Л. Теньєр, *Основи структурного синтаксиса*, Москва 1988.

³ Z. Klemensiewicz, *Gramatyka współczesnej polszczyzny kulturalnej w zarysie*, Wrocław-Warszawa 1946, s. 79.

⁴ S. Szober, *Gramatyka języka polskiego*, Warszawa 1959, s. 324.

⁵ J. Tokarski, *Czasowniki polskie*, Warszawa 1951, s. 27.

⁶ W. Doroszewski, *Podstawy gramatyki polskiej*, Warszawa 1952, s. 237.

тільки двох станів – активного й пасивного, а зворотну форму визначають як „поєднання дієслова з самостійним елементом, яким є зворотний займенник у різних відмінках”⁷.

Конструкції з рефлексивним (зворотним) значенням характеризуються особливим типом однореферентності, а саме повним чи частковим співпадінням об’єкта дії (чи іншого актанта) з суб’єктом⁸. Рефлексиви – це дієслова з постфіксом *-ся/сь* в українській мові й рефлексивним займенником *się* у польській мові.

Рефлексивний формант (показник) по-різному висвітлюють у граматиках і спеціальних дослідженнях. Український постфікс *-ся* утворився з колишнього займенникового додатка, який у західноукраїнських говірках ще й нині уживають окремо від дієслова: *Він ся мис* (пор. традиційне українське: *Як ся маєш?*). У літературній мові цей елемент остаточно злився з дієсловом і функціонально корелює з суфіксами, проте формально його вирізняє те, що він приєднується не до основи, як інші суфікси, а до флексій⁹. Займенник *się* є скороченою, гасловою формою, енклітичним варіантом родового (знахідного) відмінків. Він уживається при дієсловах і віддієслівних іменниках, має вільну позицію в реченні, проте не вживається на початку, його уникають у кінці речення та в поєднанні з прийменниками¹⁰. Ця лексема позбавлена називного відмінка, що пояснюється його функцією поєднувати назви суб’єкта з іншими компонентами речення, маркованими за допомогою форми *się*, тому цей займенник не може виступати в позиції суб’єкта.

Зворотні дієслова виражають специфічні семантико-синтаксичні властивості. Зараховувати їх безпосередньо до зворотного стану можна лише умовно, оскільки вони виконують різні семантичні значення, які зворотний стан не охоплює. Існує чимало формальних, синтаксичних і семантичних класифікацій рефлексивних дієслів (див. Н. Янко-Триніцька¹¹, О. Бондарко, Е. Генюшене, В. Недеялков¹², К. Вільчевська¹³, які, однак, навряд чи можна вважати вичерпними. Зіставно-типологічні дослідження категорії зворотності здійснені з опертям на польську й російську¹⁴, польську і чеську¹⁵, польську

⁷ T. Lehr-Spławiński, R. Kubiński, *Gramatyka języka polskiego*, Wrocław 1952, s. 129.

⁸ Э. Генюшене, В. Недеялков, *Типология рефлексивных конструкций*, [в:] *Теория функциональной грамматики. Персональность. Залоговость*, под ред. А. Бондарко, СПб 1991, с. 251–276.

⁹ *Українська мова: Енциклопедія*, за ред. В. Русанівського, О. Тараненка, М. Зяблюка, Київ 2007, с. 45, 201.

¹⁰ *Słownik poprawnej polszczyzny*, pod red. W. Doroszewskiego, Warszawa 1973, s. 685–686.

¹¹ Е. Янко-Триніцька, *Возвратные глаголы в современном русском языке*, Москва 1962, с. 30.

¹² Э. Генюшене, В. Недеялков, *op. cit.*, с. 251–276.

¹³ K. Wilczewska, *Czasowniki zwrotne we współczesnej polszczyźnie*, Toruń 1966, s. 171.

¹⁴ A. Dogos, *Kategoria zwrotności w języku rosyjskim i polskim*, Rzeszów 1981, s. 77.

¹⁵ B. Navranek, *Genera verbi v slovanských jazycích*, Praha 1928.

й англійську¹⁶ мови, проте в цьому аспекті на ґрунті польської та української мов вона не вивчалась, чим і зумовлена актуальність проблеми.

Мета статті: описати та зіставити рефлексивні декаузативи польської та української мов. Завдання: визначити статус рефлексивних конструкцій у сучасному мовознавстві; дослідити специфічні семантичні ознаки рефлексивних декаузативів у польській та українській мовах; проаналізувати їхнє вживання в сучасних художніх текстах.

З урахуванням семантико-синтаксичного підходу виділяємо: суб'єктні, об'єктні та безособові рефлексиви, які, у свою чергу, поділяються на семантичні групи та класи. Об'єктні декаузативи (антикаузативи) описують ситуації, які виникають спонтанно, несвідомо, безладно¹⁷. Конструкціям з декаузативами характерне усунення чи виведення агентивного семантичного компонента. Декаузативи констатують зміну стану предмета, хоч причина цієї зміни залишається невизначеною.

У польській мові цю семантичну групу характеризують як *bierno-rezultatywno-samoistne czasowniki*¹⁸, в яких виражені ознаки пасивного і результативного значення. Декаузативи додатково містять специфічну конотацію мимовільності, несвідомості, безладу, дія яких відабстрагована від свідомої діяльності людини. Декаузатив можна вважати різновидом пасиву, значення якого й часто фіксують словникові статті, наприклад: ВІДЧИНЯТИСЯ, яється, недок., „ВІДЧИНІТИСЯ, иниться, док. 3. тільки недок. Пас. до відчиняти 1”¹⁹.

У науковій літературі цю групу дієслів часом називають *medium*, наголошуючи тим самим на тому, що він профілює об'єкт як щось, в чому відбувається самостійна зміна. Інколи розвивається значення семантичної амбівалентції: предмет зробив щось самостійно чи зробив це хтось невидимий щодо того, хто говорить²⁰. О. Бондарко стверджує, що власне медіальне значення є одним із основних декаузативних значень²¹. К. Вільчевська розуміє *czasowniki medialne* як дієслова, що означають дію, пов'язану з особистими зацікавленнями виконавця, а єдиною функцією частки *się* є підкреслення зв'язку дії з її суб'єктом²². Проте, на нашу думку, дієслова, дія яких скерована на інших, але мислиться як характерна риса самого суб'єкта, варто зараховувати до суб'єктних абсолютивів.

При декаузативах уживаються імена-неістоти в називному відмінку (якщо об'єкт виражений знахідним відмінком, то дієслово варто відносити до безособових),

¹⁶ Z. Kański, *Arbitrary Reference and Reflexivity: A Generative Study of the Polish Pronoun się and its English Equivalents*, Katowice 1986.

¹⁷ Ю. Князев, *Грамматическая семантика: Русский язык в типологической перспективе*, Москва 2007, с. 283–284.

¹⁸ К. Wilczewska, *op. cit.*, s. 61.

¹⁹ Академічний тлумачний словник української мови, <http://sum.in.ua>, [30.01.2015].

²⁰ A. Nagórko, *Zarys gramatyki polskiej*, Warszawa 2007, s. 106.

²¹ Э. Генюшене, В. Недялков, *op. cit.*, с. 263.

²² К. Wilczewska, *op. cit.*, s. 44.

проте назвам-неістотам у чоловічому і середньому роді характерне явище синкретизму називного і знахідного відмінків, наприклад: *Samochód tuje się* (хтось миє чи дощ?) // *Masło topi się* (хтось топить чи під дією температури?).

Декаузативи можна проаналізувати на таких прикладах: шнурки можуть самі розв'язатися, але не зможуть самі зав'язатися, годинник може сам зламатися, але не зможе поремонтуватися: *Grzechotka się zepsuła – oddaje telefon i dostaje nowy* (М. Gretkowska) – телефон (в переносному значенні – дзвінка іграшка) зламався, очевидно, сам, без стороннього втручання. В іншому реченні йдеться про необхідність закрити сумку, цей процес вимагає участі людини: *Walczyła z przepelnioną torbą, która nie chciała się zamknąć* (Т. Kopwicki) // *Його кінь був теж абиякий, хоч ронди й мали срібне цяткування. Але вже сколупалися й поламалися, і пан Твардовський оце тепер, задоволене ідучи по дорозі, подумав і про нові ронди, й про коня* (В. Шевчук) – зламалися й сколупалися самі по собі; *А як наставала неділя і була тепла пора року, то відчинялися усі вікна на всіх вулицях міста, геть усі вікна, і з тих вікон вихилялися люди, переважно цікавські жінки, старі й молоді, спершились ліктями на подушки*. (Ю. Винничук) – вікна самовільно не можуть відчинятися, для цього необхідне людське втручання чи дія явищ природи.

Декаузативи можуть виражати неавтономну мікроситуацію, яка є частиною каузативної макроситуації, коли лексичне значення основи дієслова й семантичний тип референта вказують на те, що ця мікроситуація не може виникнути сама по собі, і тим самим імплікує наявність зовнішньої ситуації²³: *Kiedy pali się dom, to najpierw wypalają się podłogi, a potem spadają z góry płonące belki, ale między jedną belką a drugą miją kilka minut i wtedy właśnie należy przebiec* (Н. Krall) – будинок не може сам себе палити, очевидно, що в процесі горіння задіяна стороння особа, річ, явище природи // *У Японії під час міжнародних змагань загорілася повітряна куля, аеронавти летіли у палаючому кошику, вискакували на льоту, – а куди людству вискакувати зі своєї земної кулі?* (Л. Костенко) – причиною загорання повітряної кулі може бути несправність її складових частин чи зовнішній чинник – втручання людини, вплив явищ природи.

Декаузативи в польській і українській мовах є найчисельнішою семантичною групою рефлексивів і охоплюють шість класів зі значеннями: психічна і мисленнєва діяльність; рух і переміщення; зникнення і втрата; місце і приміщення; частини тіла, природні явища.

Перший клас декаузативів охоплює дієслова, які означають психічний чи мисленнєвий процес, їхній ефект, рису характеру людини. Найчастіше незалежність факту від волі носія підкреслюється вживанням займенника *сам* // *сам*: *uwaga ześrodkowuje się, uczucia przemieniają się, niepokój rozproszył się, współczucie przeradzało się, sympatia podniosła się, siła uczucia uświadomienia się, czujność zmanifestowała się* // *увага зосереджується, почуття змінюються, неспокій*

²³ Э. Генюшене, В. Недялков, *op. cit.*, с. 262.

розсіявся, співчуття посилилося, симпатія поглибилася. Проаналізуємо: *Nagle znowu na zewnątrz wydstaly się współczucie, litość i sensowność istnienia* (J. Wiśniewski) – абстрактні іменники ‘współczucie, litość, sensowność istnienia’ виникають і виконують свої дії самі по собі //... істина не вимагає ні їхнього осуду, ні вашої мсти; але щось же мусить утримувати рівновагу? коли мертві заплутались між живих, і їхні сльози холодні, як пригірці граду, коли справедливність і співчуття **перетворюються** в порожню кулю, баланс давно втрачено... (Є. Пашковський) – дія абстрактних понять ‘справедливність і співчуття’ відбувається самовільно, незалежно від волі носія.

Психічна і мисленнева діяльність виражає внутрішні процеси людини, які виникають самовільно, – найбільш типово репрезентує декаузативи: *Ich miłość odbywała się więc na scenie, ale i to nie dawało im spełnienia, skoro co noc regularnie musieli się jeszcze w sobie zagłębiać, penetrować, wysyłać do wnętrza swoich ciał sondy* (O. Tokarczuk) //... кльова чувиха, еге же! – мала мужа, який навчив приймати й шанувати – вклоняюсь доземно, без дурників! – любов правдиву, ту, що **роститься** роками й **робиться** рівновелика життю... (О. Забужко) – виділені декаузативи **odbywała się, роститься, робиться** стосуються абстрактного поняття *miłość* // *любов* і позначають внутрішні процеси людини.

Другий клас декаузативів представляють дієслова зі значенням руху, переміщення, які були здійснені під впливом певної сили чи людської діяльності. Категорія істоти / неістоти суб'єкта спричиняє декаузативну інтерпретацію рефлексивних дієслів: *Ludzie wspinali się i wyglądali przez okienko: gdzie jesteśmy. Halina też wyglądała, ubrana w swoje palto z popielatym kołnierzem* (M. Białoszewski) – людина керує своїм тілом, тому може змінити його рух чи місцезнаходження – автокаузативне значення; *Dopiero w cztery godziny później na maszcie unieruchomionego statku pojawiła się biała flaga . Był to umówiony znak, że handlarze niewolników przyjmują podyktowane im przez Nowickiego warunki* (A. Szklarski) – прапор не міг сам з'явитися, тому що належить до назв-неістот, імплікований суб'єкт виконав цю дію // *Вони піднімалися крутим схилом до площі Слави. Йшли повільно. Неля спиралася на його руку, спиралася легко, довірливо, і він радів цьому* (Ю. Мушкетик) – людина може сама підніматися по сходах, до якоїсь вершини, цілі (автокаузатив); *Дев'ять разів піднімався наш прапор і звучав наш оптимістичний Гімн, звітуючи світу, що Україна ще не вмерла. Відкриття Олімпіади було грандіозне* (Л. Костенко) – але, припустимо, прапор по флаштоку без допомоги третьої особи не підніметься.

Проаналізуємо наступні приклади: *Człowiek idzie dalej ulicą i zatrzymuje się przed domem przepołowionym przez bombę* (Cz. Miłosz) – людина як мисленева і розумна істота сама виконала дію над своїм тілом (автокаузатив); *Jej czas zatrzymał się na odległej przeszłości* (Т. Војарска) – абстрактне поняття часу належить до категорії неістоти, тому виділеному дієслову властиве декаузативне значення // *Тихо пливла Галина мова, тихо горів вогник під гнутим склом, тихо повзали золоті жуки, і їм обом раптом здалося, що час зупинився, зупинилися*

люди, які йшли в цьому вечорі, машини й трамваї (В. Шевчук) – рефлексивні дієслова стосуються людини, яка може сама зупинити свій рух (автокаузатив), до абстрактного поняття часу, до машин та трамваїв, які зупиняються через певні причини – дію людини, запчастини, які могли зламатися і спричинити зупинку, зовнішні перешкоди (декаузатив). У наведених прикладах описуються ситуації, в яких імпліцитно наявна третя особа, за участю якої предмет змінює свій стан.

Декаузативи можуть використовуватися для позначення агентивних процесів, у яких роль людини може зводитися до ініціативи. При здійсненні таких дій діяльність суб'єкта полягає в наданні об'єкту імпульсу руху, після чого процес іде сам по собі. Проте варто зауважити, що до декаузативів не зараховуємо дієслова, які поєднуються з іменами на позначення транспортного засобу (автомобіль, автобус, потяг, корабель), їм властиве автокаузативне значення. З одного боку, транспортні засоби є неістотами, тому не можуть самі виконувати дію, але з другого – їм приписуються риси живих істот, оскільки людина керує цими транспортними засобами. Порівняймо: *Od trzech lat nie nauczył się, którym guzikiem włącza się moją najprostszą toshibę* (М. Gretkowska) – телевізор не здатний сам себе включити, хтось повинен натиснути на кнопку й надати цій дії поштовх (декаузатив) // *Гарна була машина. Ясно, не „Лексус” і не „Мерседес”, а все ж. Якщо порівняти з моєю, то був супер. Тепер їжджу на своїй, вона часто ламається, то сухарик летить, то не завелася, тягли на буксирі* (Л. Костенко) – зламатися машина чи будь-який інший предмет можуть самі по собі (декаузатив), проте завестися без участі людини не може, далі дія триває самовільно (автокаузатив).

До третього класу декаузативів належать дієслова зі значенням 'зникнення, втрата', при цьому імпліковану відповідальність за понесені втрати несе людина, найчастіше власник: *coś się pogubiło, broszka zapodziała się, oszczędności wyczerpały się, pieniądze się marnowały* // *щось загубилося, вичерпалося, змарнувалося, поділося*. Проаналізуємо речення *Pewnego razu wpadł w gniew i przedsięwziął wyprawę przeciw Etiopom; a przecież ani wprzód nie wydał zarządzeń co do zapasów żywności, ani też nie zastanowił się, że zamierza wyprawić się na koniec świata, lecz jako szaleniiec i pozbawiony zmysłów wyruszył na wojnę... zanim jednak wojsko odbyło piątą część drogi, już wyczerpały im się wszystkie, jakie mieli, środki żywności, a po zużyciu zboża zabrakło też zwierząt pociągowych, bo i te zjedli* (R. Kapuściński) // *Стривай! Я так само його очікую! – об'явився раптом поруч із чортом юродивий, вирісши й пострункішавши і так гарно вимовляючи слова, аж Андрійко попри свій страх здивувався, де поділося Геврикове заїкування* (Е. Андієвська), в яких дія виділених дієслів *wyczerpały się środki żywności* // *поділося* заїкування є наслідком випадковості, необережності чи іншої діяльності людини.

Четвертий клас декаузативів охоплює дієслова, які поєднуються з іменником зі значенням 'місце, приміщення': *napelnić się, mieszkanie się zwolniło, pokryć się* // *наповнитися, звільнитися, покритися*. У реченнях *Do swoich osobistych sukcesów mogę zaliczyć powiększenie magazynu. Gdy zwolniło się pierwsze piętro*

gmachu, dyrekcja warszawska zaakceptowała przejęcie go (F. Jabłkowski) // ...величезний акваріум з водою **наповнюався** безліччю рибок найцінніших різновидів ... (Ю. Андрухович) – дія виділених декаузативів **zwolniło się i наповнюався** не могла здійснитися самовільно, а є наслідком людської діяльності.

П'ятий клас декаузативів виражається дієсловами, які поєднуються з іменами на позначення частин тіла. Додатково несвідомість дії може підкреслюватися прислівником, вжитим у такій декаузативній конструкції. Основною функцією декаузативів є представлення несвідомих рухів, змін зовнішнього вигляду, рис обличчя: *ręka podniosła się, głowa wciskała się, oczy ściągnęły się, usta wyprostowały się, włosy rozrzuciły się skóra faldowała się, kędzierzawić się // рука піднялася, язик висунувся, очі, повіки закрилися, нога сіпнулася, обличчя перекошилося, пальці зігнулися*. У реченнях *W szybie wyraźnie widział otwarte usta i poruszając się skórę podbródka* (B. Świdorski) // Він увесь у цю хвилю міняється, обличчя **перекошується**, в оскалі зубів є щось хиже, звіряче (С. Гуцало) повідомляється, що дія виділених дієслів несвідомо була здійснена посесивною власністю людини – частинами тіла. У реченні

„*W wielkich skrzyniach
kłębią się suche włosy
uduszonych
i szary warkoczyk
mysi ogonek ze wstążeczką
za który pociągają w szkole
niegrzeczni chłopcy*” (Т. Рóżewicz)

повідомляється про дію, яка була самовільно виконана частиною тіла людини – волоссям, що має здатність відростати, крутитися, змінюватися.

Шостий клас декаузативів охоплює дієслова на позначення в широкому розумінні природних явищ, тобто біологічний (*krzewić się, aglutynować się, otorbić się // брунитися, виколоситися, схрецуватися*) і тваринний світ (*kocić się, ląc się, oprosić się, wycielić się, źrebić się // котитися, телитися, ягнитися*), хімічні (*mineralizować się, destylować się // амонізуватися, виїдатися*), фізичні (*elektryzować się, magnesować się, skondensować się // абсорбуватися, викристалізуватися, сконденсуватися*) і атмосферні явища (*rozwidniam się, zachmurzam się, stopniuję się // stopić się, zachmurzyć się, rozwijać się*), прояви хвороб (*dializować się, gnoić się, obierać się // вигноюватися, передаватися, зцілятися*), елементи топографії та інше.

Проаналізуємо: *Króliki rozmnażają się bardzo szybko i są nawet plagą na niektórych terenach. Parkoty zaczynają się w lutym i trwają do sierpnia. Samica koci się po 30 dniach od zapłodnienia, rzucając 3-10 sztuk młodych* (S. Godlewski) – виділені рефлексиви виражають біологічні процеси, які є характерні всім живим істотам; *Grappę destyluje się z odpadów winnych. To taka wódka winna,*

albo, jeszcze radykalniej, bimber pędzony z wytłoczyn (E. Kabac) – у реченні описується хімічний процес очищення води, який може здійснюватися при певних умовах // *Тепер, внучку, геть-чисто все почне оживати: скресне крига на ріках та озерах, **розмерзняться** сік у деревах, **прокинеться** грім у хмарах, а сонце своїми ключами відімкне землю* (М. Стельмах) – виділені рефлексиви позначають атмосферні явища, які відбуваються самовільно, незалежно від волі людини; *Рана від пострілу в плече **гноїлась*** (П. Козланюк) – дія виділеного рефлексива є проявом хвороби, спричиненої зовнішнім фактором – пострілом, який може бути здійснений людиною. У наступних поетичних прикладах

*„Na obcej podniesiona ręce
żadnego domu nie otworzy
i będzie formą, niczym więcej,
i niechaj rdza **się** nad nią **sroży**”* (W. Szymborska) //
*„На рукотворному Кременчуцькому морі,
Яке високо **розхвилювалось**
над цвинтарями,*

Цокнулись білих два черепи” (І. Драч) – виділені рефлексиви **sroży się** і **розхвилювалось** позначають дію, яка відноситься до фізичного і атмосферного явища, і є характерною рисою суб’єктів, проте виконується самовільно.

Польський рефлексивний декаузатив *palić się* відповідає українському неререфлексивному дієслову *горіти* і може стосуватися пожежі, процесу горіння, електричних процесів, психічних переживань. Подібні конструкції: *mieszkanie się zalalo* // *квартиру затопили*. Порівняймо: *Ten przypadek, ten nie wrócił, ten wyjechał do Stanów, tamtego ktoś zastrzelił, gdy wracał z wojny, też pod jakimś Kluczborkiem czy Kaliszem; tamtych zabili sąsiedzi i **spalili się** ich wszystkie papiery, dlatego teraz nie wiadomo, kim byli* (O. Tokarczuk) – у реченні виділене дієслово **spalili się** вживається із зворотною часткою, що призводить до деконкретизації ситуації: процес горіння відбувся сам чи хтось імпліцитний спричинив його, причина залишається невизначеною // Натомість український приклад *І коли згодом після належного обстеження мазепинська хата сама зайнялася й **згоріла***, – така вже, видно, земля на Україні, що скарби, століттями назбирувані її загумінковими... (Е. Андіївська) описує процес, який виник самостійно, про що свідчить уживання вказівного займенника *сам* поруч із неререфлексивним дієсловом.

Отже, декаузативи описують ситуації, які виникають спонтанно, несвідомо, безладно. Декаузативи в польській і українській мовах є найчисельнішою семантичною групою рефлексивів і охоплюють шість класів зі значеннями: психічна і мисленнєва діяльність; рух і переміщення; зникнення і втрата; місце і приміщення; частини тіла, природні явища. В українській мові декаузативів значно більше, ніж у польській мові, якій характерне вживання неререфлексивних дієслів у декаузативному значенні.

ЛІТЕРАТУРА

- Академічний тлумачний словник української мови, <http://sum.in.ua>, [30.01.2015].
- Вихованець І., Городенська К., *Теоретична морфологія української мови: Академічна граматики української мови*, Київ 2004.
- Генюшене Э., Неद्याлков В., *Типология рефлексивных конструкций*, [в:] *Теория функциональной грамматики. Персональность. Залоговость*, под ред. А. Бондарко, СПб 1991, с. 251–276.
- Князев Ю., *Грамматическая семантика: Русский язык в типологической перспективе*, Москва 2007.
- Теньер Л., *Основы структурного синтаксиса*, Москва 1988.
- Українська мова: Енциклопедія*, за ред. В. Русанівського, О. Тараненка, М. Зяблюка, Київ 2007.
- Янко-Триницкая Е., *Возвратные глаголы в современном русском языке*, Москва 1962.
- Doros A., *Kategoria zwrotności w języku rosyjskim i polskim*, Rzeszów 1981.
- Doroszewski W., *Podstawy gramatyki polskiej*, Warszawa 1952.
- Havranek B., *Genera verbi v slovanských jazycích*, Praha 1928.
- Kański Z., *Arbitrary Reference and Reflexivity: A Generative Study of the Polish Pronoun się and its English Equivalents*, Katowice 1986.
- Klemensiewicz Z., *Gramatyka współczesnej polszczyzny kulturalnej w zarysie*, Wrocław–Warszawa 1946.
- Lehr-Splawiński T., Kubiński R., *Gramatyka języka polskiego*, Wrocław 1952.
- Nagórko A., *Zarys gramatyki polskiej*, Warszawa 2007.
- Słownik poprawnej polszczyzny*, pod red. W. Doroszewskiego, Warszawa 1973.
- Szober S., *Gramatyka języka polskiego*, Warszawa 1959.
- Tokarski J., *Czasowniki polskie*, Warszawa 1951.
- Wilczewska K., *Czasowniki zwrotne we współczesnej polszczyźnie*, Toruń 1966.

REFLEXIVE DECAUSATIVE IN THE POLISH
AND UKRAINIAN LANGUAGES

The article investigates the status of “reflexivity” in linguistics. The category of reflexivity is at the core of the categories of voice in the broad sense. The article deals with different approaches to identifying the reflexive decausative in modern linguistics. The paper describes the dimensions of the reflexive decausative, which includes verbs of mental activities; motion and movement; disappearance and loss; place and movement; body, and natural phenomena. The paper is devoted to the semantic aspect of the reflexive decausative in the Polish and Ukrainian languages. The results of this comparison with examples from modern Polish and Ukrainian literature are presented in the article.

Key words: reflexive decausative verbs, predicates of motion and movement, transitive verbs; subject, object, pronoun.